

SENAT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Historia i dziedzictwo

Elekcje polskich królów odbywały się pod gołym niebem. Stanisława Augusta Poniatowskiego wybrano zgodnie ze zwyczajem na polu elekcyjnym w podwarszawskiej wsi Wola. Na pierwszym planie widać tzw. szopę senatorską oraz wydzieloną część dla posłów i senatorów uczestniczących w elekcji. Po bokach znajdują się namioty dla prymasa, marszałka sejmowego i straży marszałkowskiej. Na koniach przedstawiciele szlachty z poszczególnych województw.

Mapa Rzeczypospolitej Obojga Narodów,
rytownik Georges Louis Le Rouge, 1748 r.

KANCELARIA
SENATU

Jarosław Maciej Zawadzki

SENAT RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Historia i dziedzictwo

Kancelaria Senatu
Warszawa 2025

Spis treści

Senat doby staropolskiej	6
Senat na ziemiach polskich w XIX wieku	22
Senat w dwudziestoleciu międzywojennym (1922–1939)	26
Ku Senatowi czasów współczesnych	36
Opieka Senatu RP nad Polonią	46
Siedziba polskiego parlamentu w XX i XXI wieku	52

Senat doby staropolskiej

Monarchowie, władając państwem, zawsze byli otoczeni zaufanymi współpracownikami i wąskim gronem doradców. Dzięki kronice Anonima zwanego Gallem zachował się przekaz, że „Bolesław Chrobry miał 12 doradców, z którymi się przyjaźnił i uczłował”.¹ Na dworze kolejnych polskich władców od połowy XIV wieku tacy ludzie tworzyli radę królewską. Ciało to w dobie staropolskiej nazywano „panowie rada”. Jej skład nie był stały. To król decydował, kogo obdarza zaufaniem i czyich rad słucha. Zapraszając do tego grona najczęściej kogoś z możnowładców, monarcha jednocześnie zapewniał mu wynagrodzenie w postaci nadania dóbr ziemskich przynoszących dochody. Z rady królewskiej w XV wieku wykształcił się senat, który tworzyli arcybiskupi, biskupi i najwyżsi urzędnicy: kanclerz, podkanclerz, podskarbi, marszałek wielki koronny. Warto wspomnieć, że król nie tylko nominował najważniejszych urzędników świeckich i biskupów, ale także dygnitarzy lokalnych, wojewodów i kasztelanów. Urzędy te sprawowano dożywotnio. Toteż po śmierci króla jego następca musiał współpracować z zastanym układem politycznym zapewniającym funkcjonowanie państwa. Musiał bardzo rozważnie budować krąg swoich doradców wśród tych, których dożywotnio mianował jego poprzednik, oraz roztropnie mianować nowych.²

Okucie laski marszałka wielkiego koronnego Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, koniec XVII w.

[Muzeum Narodowe w Krakowie / Muzeum Książąt Czartoryskich]

„Sejm walny i sejmiki ziemskie, będące głównymi ogniwami systemu parlamentarnego, powstały w wyniku ewolucji średniowiecznych zgromadzeń terytorialnych (zjazdów i wieców) – ogólnokrajowych, prowincjonalnych i dzielnicowych, a także przeobrażeń składu i kompetencji rady królewskiej”.³

Członkowie tej rady razem z panującym nierzadko docierali na regionalne zjazdy szlachty, tzw. sejmiki, ale przede wszystkim uczestniczyli w zjazdach walnych, na których decydowano m.in. o podatkach, a niekiedy też potwierdzano przywileje dla szlachty. Można więc śmiało stwierdzić, że **rada królewska obok monarchy była czynnikiem współzrządzającym w państwie**.⁴

Historia jako dziedzina ciągłych dociekań i szukania nowych źródeł ceni daty, dzięki którym badacze porządkują rozwój wydarzeń historycznych. Najłatwiej jest z datami bitew, wojen, zawieranych traktatów czy z latami panowania kolejnych władców. Jednak w odniesieniu do pewnych procesów, w tym do prawa zwyczajowego, jest niezwykle trudno ustalić, kiedy dane zjawisko lub instytucja w pełni się ukształtowała i zaczęły funkcjonować. Taki problem pojawia się, gdy chcemy określić moment rozpoczęcia obrad na ziemiach polskich sejmiku złożonego z trzech stanów sejmujących: króla, senatu (inaczej „panów rady” lub rady królewskiej) oraz izby poselskiej. Możliwe, że w tej kwestii nie ma jednoznacznej odpowiedzi.

Od początku XXI wieku, a szczególnie od 2018 roku, wąskie grono historyków coraz śміiej głosi tezę, że odbyło się to w 1468 roku.⁵ Natomiast zdecydowana większość badaczy, wybitnych historyków, głównie w publikacjach wydawanych przez cały XX wiek aż do początku XXI wieku podaje argumenty świadczące, że dopiero sejm z 1493 roku można uważać za w pełni ukształtowany organ tworzący polskie prawo. Był to przez dekady niezmienny kanon wiedzy, cytowany wielokrotnie i powielany w podręcznikach.⁶ Pisano, że w 1493 roku „zgromadzeni na zjeździe generalnym w Piotrkowie reprezentanci sejmików ziemskich uformowali działającą odrębnie od króla i jego rady izbę poselską. **Wydarzenie to, choć niemal nie zauważone przez ówczesnych kronikarzy, zdecydowało na prawie 300 lat o ustrojowym kształcie sejmiku polskiego**. W miejsce dotychczasowego prawa udziału całego rycerstwa w sejmie walnym weszła zasada reprezentacji, połączona wkrótce z centralizacją ustawodawstwa, zapewniająca jednolitość prawa stanowionego dla wszystkich ziem i województw w państwie”.⁷

³ M. Wrede, M. Wrede, *Sejmy i sejmiki Pierwszej Rzeczypospolitej. Dokumenty w zbiorach Biblioteki Narodowej*, Warszawa 1999, s. 6.

⁴ J. Bardach, *Początki sejmiku*, w: *Historia sejmiku polskiego*, t. 1, pod red. J. Michalskiego, Warszawa 1984, s. 13.

⁵ D. Kupisz, *Od Piotrkowa do Warszawy*, Warszawa 2018, s. 9; W. Uruszcak, *Najstarszy sejm walny koronny „dwiuzbowy” w Piotrkowie w 1468 roku*, Warszawa 2018 r., s. 30 i in.; tenże, *Pierwszy dwiuzbowy sejm walny Królestwa Polskiego*, w: „Mówią wieki” 2018, nr 1 (specjalny), s. 10.

⁶ J. Bardach, *Sejm dawnej Rzeczypospolitej*, w: *Dzieje sejmiku polskiego*, Warszawa 2011, s. 21.

⁷ W. Kulisiwicz, *500 lat sejmiku polskiego 1493–1993*, Warszawa 1993, s. 5 [katalog wystawy].

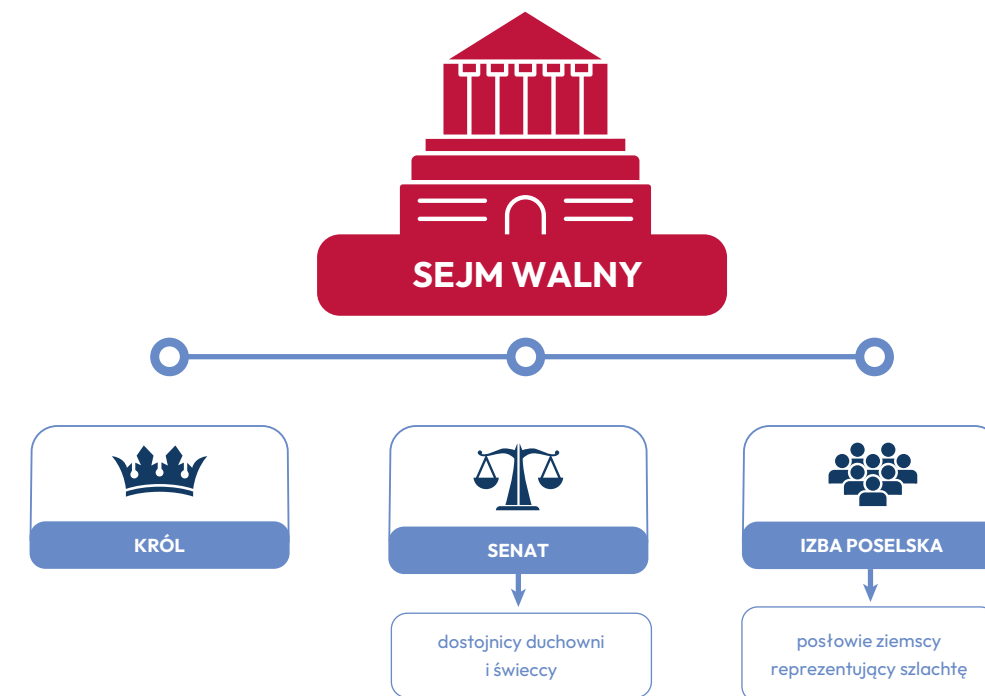
Sejmik w Środzie Wielkopolskiej. Rytnik Johann Nepomuk Passini

[Biblioteka Narodowa / Polona]

Sejm za króla Aleksandra Jagiellończyka

[Jan Łaski, Statuty – zbiór praw i przywilejów przygotowany przez kanclerza wielkiego koronnego w 1505 r., pt. *Commune incliti Poloniae regni privilegium...*, Kraków 1506]

Kluczową rolę w okrzepnięciu takiego systemu odegrał sejm z 1505 roku i przyjęta wówczas konstytucja nazywana przez historyków *Nihil novi* (łac. *nihil novi* – nic nowego), od słów z początkowego akapitu dokumentu: „Nic nowego bez zgody panów rady i posłów ziemskich...”. Uchwalono i zapisano, że sejm walny staje się główną reprezentacją szlachty, a jednocześnie „najważniejszym organem ustawodawczym, stwierdzając, że nic nowego w prawach zapisane być nie może bez zgody ogółu, tj. szlachty reprezentowanej przez to naczelne w hierarchii zgromadzenie szlacheckie”.⁸ Kolejnym etapem były negocjacje i fakt zawarcia unii lubelskiej w 1569 roku. Utworzono Rzeczpospolitą Obojga Narodów.

⁸ S. Grzybowski, *Dzieje Polski i Litwy (1506–1648)*, w: *Wielka Historia Polski*, t. 4, Kraków 2000, s. 121.

[Constitutie, Statuta y Przywileie na walnych Seymich Koronnych od Roku Pańskiego 1550 aż do Roku 1581 uchwalone, Kraków 1581]

„Powstały organizm polityczny stanowił twór szczególny. Państwo przybrało kształty ustrojowe alternatywne wobec powstającego podówczas absolutyzmu i wobec zasady jedności wyznaniowej w Starej Europie (*cuius regio eius religio*, wyznanie panującego obowiązuje poddanych). Może z wyjątkiem imperium tureckiego trudno znaleźć w tym czasie w Europie podobnie zróżnicowane pod każdym względem państwo. Inne były struktury ustrojowe w Koronie Polskiej, inne w Wielkim Księstwie Litewskim. Mieszkańcy obu części Rzeczypospolitej podlegali różnym prawom: polskiemu, litewskiemu, ruskiemu, niemieckiemu, wołoskiemu, także żydowskiemu, ormiańskiemu. Inne normy regulowały życie mieszczan, inne szlachty, jeszcze inne duchowieństwa”.⁹

W 1572 roku zmarł ostatni męski przedstawiciel dynastii Jagiellonów – król Zygmunt August. Rok później w trakcie pierwszego sejmiku elekcyjnego nowy król Henryk Walezy zaakceptował tzw. artykuły henrykowskie, które określały najważniejsze problemy ustrojowe, w tym uzależnienie w większym stopniu monarchy od Senatu.¹⁰

Miejsce obrad sejmiku zwyczajowo wskazywał władca. Pod koniec średniowiecza, a także jeszcze podczas funkcjonowania Królestwa Polskiego najczęściej wybierano centralnie położony Piotrków, z czasem nazwany Trybunalskim. „Od początku XV wieku do 1492 roku odbyło się w Piotrkowie 65 zjazdów generalnych, na których omawiano wszystkie sprawy państwa, obrony jego granic, uchwalano podatki i daniny. Historycy nie są zgodni co do tego, które z tych zjazdów należy już nazwać sejmami i stosują tu kryterium udziału reprezentantów szlachty wybranych na sejmikach”.¹¹ Zdarzały się też obrady na Zamku Królewskim na Wawelu w Krakowie.

⁹ H. Samsonowicz, *Kręgi cywilizacji po Europie się rozchodzą*, w: *Rzeczpospolita Obojga Narodów, w 400 lat od zdobycia Smoleńska, w 442 lata od unii lubelskiej, w 220 lat od uchwalenia Konstytucji 3 maja, czyli rzecz o 222 latach potęgi i upadku republiki szlacheckiej, przez zacnych historyków podana*, „Polityka. Pomocnik Historyczny” 2011, nr 4, s. 11.

¹⁰ S. Grzybowski, *Dzieje Polski i Litwy...*, dz. cyt., s. 169.

¹¹ T. Nowakowski, *Piotrków w dziejach polskiego parlamentaryzmu*, Piotrków Trybunalski 2005, s. 20.

Akt unii lubelskiej, 1569 r.

[Archiwum Główne Akt Dawnych,
fot. Maciej Bronarski]

Od drugiej połowy XVI wieku, gdy krzepły ramy ustrojowe Rzeczypospolitej Obojga Narodów, coraz częściej obradowano na Zamku Królewskim w Warszawie ze względu na dogodny dojazd z różnych krańców państwa. Do dziś w obu największych zamkach królewskich można zwiedzać wielkie sale przeznaczone na osobne debaty posłów i senatorów.¹² Obrady sejmiku zdarzały się też w innych miastach, np. w Toruniu, Bydgoszczy, Parczewie, Lublinie czy Grodnie.¹³ Podróż dostojnika kareta i z orszakiem służby z odległych dzielnic Rzeczypospolitej do miejsca obrad mogła trwać nawet trzy, cztery tygodnie. Co kilka godzin trzeba było zmieniać konie, a o zmierzchu zatrzymać się na nocleg. Przy skrzyżowaniach traktów zazwyczaj funkcjonowały zajazdy czy gospody. Cudzoziemscy podróżnicy zostawili sporo relacji o ówczesnych peregrynacjach. Jeden z nich, przemierzający polskie ziemie w XVII wieku, napisał:

¹¹ T. Nowakowski, *Piotrków w dziejach polskiego parlamentaryzmu*, Piotrków Trybunalski 2005, s. 20.

¹² B. Wierzbicka, *Senat – architektura i sztuka. Wnętra senackie na przestrzeni pięciu wieków*, Warszawa 2019, s. 156 i in.

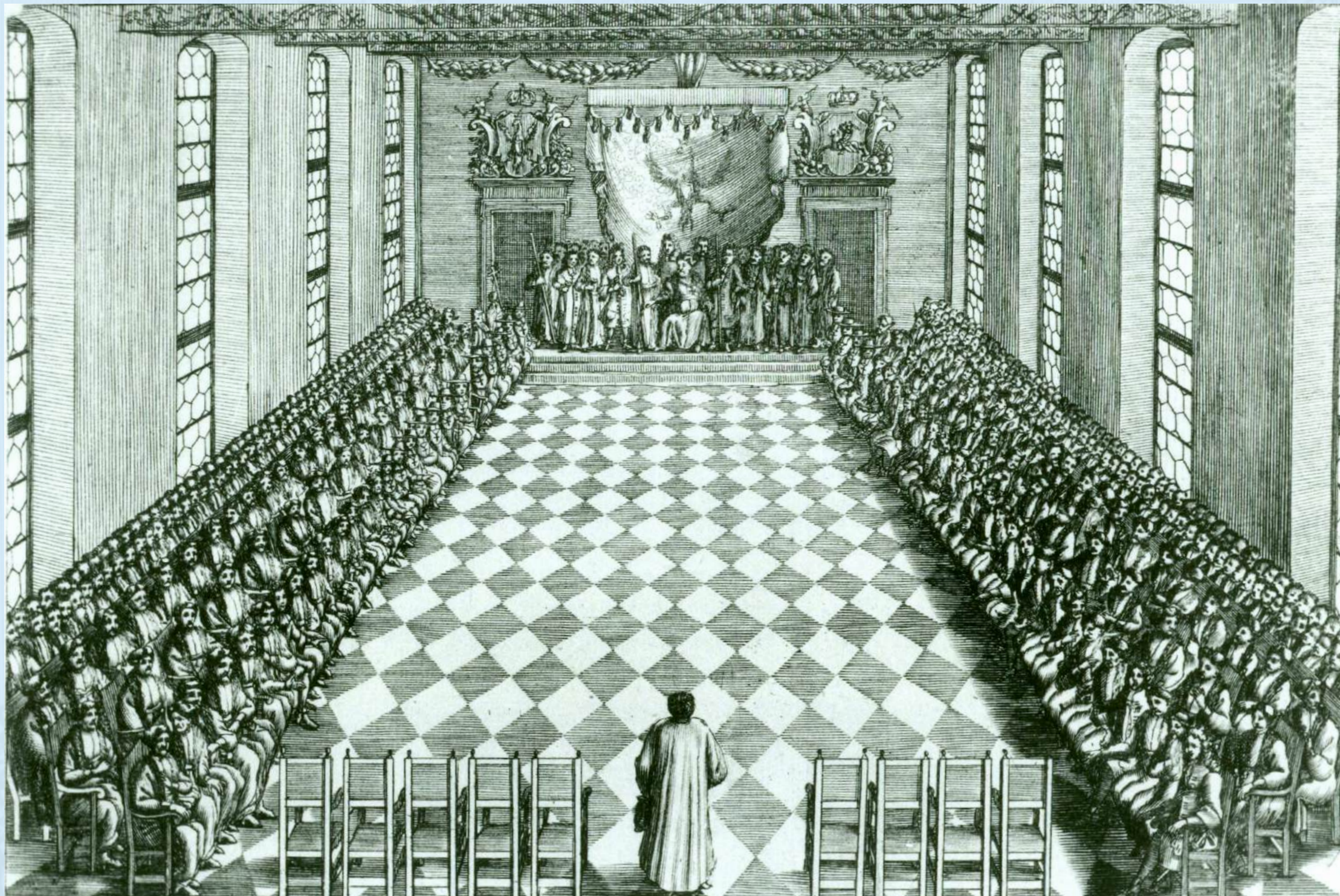
¹³ J. Pietrzak, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej. Tradycja i współczesność XV–XXI w.*, Warszawa 2010, s. 27.

„Znajdują się najczęściej w tym kraju tylko drewniane budynki, zwane karczami, w których nieraz trzeba zająć kwaterę obok koni, krów i świń w długiej stajni, zbudowanej z desek, źle skleconych i słomą pokrytych. Jest wprawdzie zwykle w głębi tej stajni izba z piecem, ale w lecie trudno ci tam będzie wytrzymać z powodu much, pcheł i pluskiew oraz złego zapachu. Nikt tam okna nie otworzy, choćby było nie wiem jak gorąco. Wobec tego przyjezdni wolą w lecie sypiać w stajni niż w tej izbie, w której gospodarz, czyli szynkarz, mieszka z dziećmi i zwierzętami domowymi, a bardzo często przechowuje beczkę z kiszoną kapustą, której zapach dla obcych jest nieprzyjemny, choć stali mieszkańcy już się z nim oswoili. Kiedy podróżuje się w lecie, by uniknąć tak złego legowiska, należy iść spać do stodoły na świeżą słomę”.¹⁴

Wybierający się na obrady poseł lub senator tak więc planował podróż, aby na noclegi zatrzymywać się nie w gospodach, ale we dworze lub w pałacu bliższej lub dalszej rodziny, nawet za cenę nadłożenia drogi. W obyczajowości sarmackiej niezwykle istotną funkcję pełniła świadomość więzów rodzinnych. Podtrzymywano je i pielęgnowano. Gdy podejmowano podróżującego krewniaka, niekoniecznie pełniącego wysoki urząd, zapewniano mu wszelkie wygody, a jego służba też mogła liczyć na godziwe warunki i posiłki. Podróż, zmiana koni, kareta, wozy ze służbą, wozy ze skrzyniami (ubrania, zapasy jedzenia, niezbędne dokumenty), a nierzadko też oddział zbrojny strzegący bezpieczeństwa podróżnego to nieodłączne elementy wyjazdów na sejm.

¹⁴ M. Smolarski, *Dawna Polska w opisach cudzoziemców*, Warszawa 1958, s. 105–106.

Sejm za króla Jana III Sobieskiego.
Rytownik Charles de la Haye, przed 1694 r.

[Biblioteka Narodowa / Polona]

Początkowo sejm obradował kilka lub kilkanaście dni, a gdy przybywało spraw do rozpatrzenia, obrady mogły trwać nawet kilka tygodni. Senat poza obradami sejmu walnego nadal funkcjonował jako rada królewska.

„Každy sejm zaczynał się uroczystym nabożeństwem w kościele farnym, skąd posłowie i senatorowie przechodzili [...] na zamek, gdzie kanclerz w imieniu króla informował zebranych o sprawach, nad którymi trzeba obradować. Następnie przemawiali senatorowie według ustalonego porządku starszeństwa, po czym posłowie za pozwoleniem królewskim udawali się do innego pomieszczenia, gdzie we własnym gronie naradzali się nad przedstawionymi problemami. Uzgodnione stanowisko w imieniu wszystkich posłów przedstawiali królowi i senatowi wyznaczeni do tego mówcy, dziś powiedzielibyśmy: posłowie sprawozdawcy. Jeżeli była taka potrzeba, wypowiadali się także i senatorowie, czasem pod nieobecność (po wykluczeniu z obrad) posłów, a czasem w ich obecności. Król przemawiał zawsze jako ostatni. Chodziło o to, aby wcześniej doszło do porozumienia między posłami i senatorami, a wtedy jego przemowa nadawała sankcję prawną uchwałom sejmowym. Sprawy państwowe, które nie naruszały przywilejów szlachty, król omawiał na posiedzeniach senatu bez udziału posłów. W XVI wieku uchwały sejmowe nazywane konstytucjami były już wydawane drukiem i tym samym możliwe do szerokiego rozpowszechniania”.¹⁵

Praktyka, którą kontynuowano od średniowiecza i modyfikowano przez dziesięciolecia, doprowadziła do utworzenia formy demokracji zwanej szlachecką. Był to system działający dzięki funkcjonowaniu poszczególnych elementów i trudno analizować je oddzielnie, bez poznania innych. Za przykład mogą posłużyć urzędnicy szczebla centralnego wchodzący tym samym w skład senatu i ich codzienne obowiązki wynikające z pełnionych funkcji.

„Urząd marszałka był najbardziej prestiżowy. Marszałek odpowiadał za bezpieczeństwo w otoczeniu króla, zarządzał dworem, a także wykonywał władzę policyjną i sądownictwo karne w miejscu przebywania króla. Dla realizacji swoich uprawnień dysponował strażą marszałkowską i więzienną. Był mistrzem ceremonii; przewodniczył w senacie. Zastępcą marszałka wielkiego koronnego był marszałek nadworny. Kanclerz wielki koronny był najważniejszym urzędnikiem Rzeczypospolitej. Prowadził politykę zagraniczną i wewnętrzną, kierował kancelarią królewską i metryką, która gromadziła odpisy wydawanych aktów. Jako »strażnik praw« czuwał nad zgodnością aktów królewskich z prawem, nadając im ważność pieczęcią kanclerską. Zastępcą kanclerza był podkanclerzy koronny, piastujący pieczęć mniejszą. Podskarbi wielki koronny zajmował się ściąganiem dochodów państwa i ich rozdzielnictwem. Przyjmował wpływy pieniężne i dokonywał wypłat, nadzorował mennicę, sprawował pieczęć nad skarbem królewskim i archiwum”.¹⁶

¹⁵ T. Nowakowski, *Piotrków w dziejach...*, dz. cyt., s. 20.

¹⁶ M. Pieleś, *Administracja i społeczeństwo Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *Polska samorządowa. Ilustrowane dzieje administracji i samorządu terytorialnego na tle historii Polski*, Warszawa 2010, s. 154–155.

¹⁷ K. Przyboś, *Stanisława Dunina Karwickiego opinia o Senacie*, w: *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość*, Warszawa 1993, s. 125.

Niestety, rodzimy model demokracji stopniowo zaczął ulegać wynaturzeniu. „W drugiej połowie XVII wieku w Rzeczypospolitej faktycznie władzę zdobyła magnateria. Jej przedstawiciele dominowali niemal całkowicie w senacie, a także podporządkowali sobie sejmiki i zdobywali przemożny wpływ w izbie poselskiej, w której dotychczas decydujący głos należał do średniej szlachty”.¹⁷ Niektórzy z uczestników życia publicznego dostrzegali to niebezpieczeństwo, ale w ciągu XVIII wieku nie udało się wdrożyć skutecznego mechanizmu naprawczego. Rzeczpospolita stała się państwem o wyjątkowo niewydolnej władzy centralnej. Nastąpił pierwszy i drugi rozbiór Polski. U kresu niepodległości Sejm Wielki uchwalił w 1791 roku bardzo nowoczesny dokument, który nazwano Konstytucją 3 maja, ale nie zdążono go w pełni wdrożyć. Wkrótce nastąpił trzeci, ostateczny rozbiór ziem polskich, a tym samym koniec Rzeczypospolitej.

Konstytucja 3 maja 1791 roku

Pierwsza w Europie i druga na świecie, po amerykańskiej, konstytucja regulująca całość ustroju państwa. Zlikwidowała *liberum veto* i wprowadziła dziedziczenie tronu. Ustanowiła trójpodział władzy na:

1

Władzę ustawodawczą

- dwuizbowy Sejm (Izba Poselska i Senat) wybierany na dwuletnią kadencję,
- głosowania odbywały się większością głosów,
- 132 senatorów, 204 posłów

2

Władzę wykonawczą

- król i straż praw (rząd) składająca się z 5 ministrów

3

Władzę sądowniczą

- niezależne sądy (osobno dla mieszczan, szlachty i chłopów z dawnych królewskich ziem)

Strony tytułowe zbiorów praw uchwalonych przez sejmy walne w XVI–XVII w.

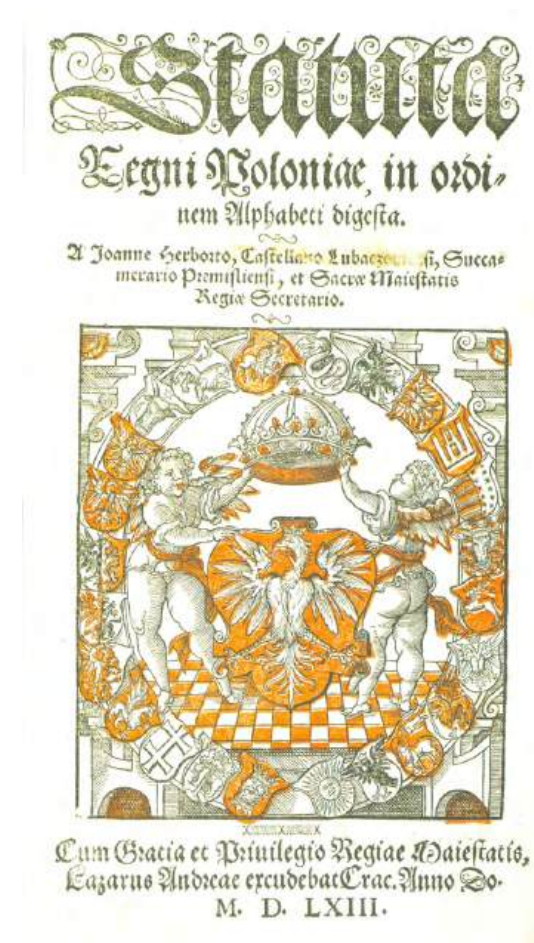
[Biblioteka Narodowa]

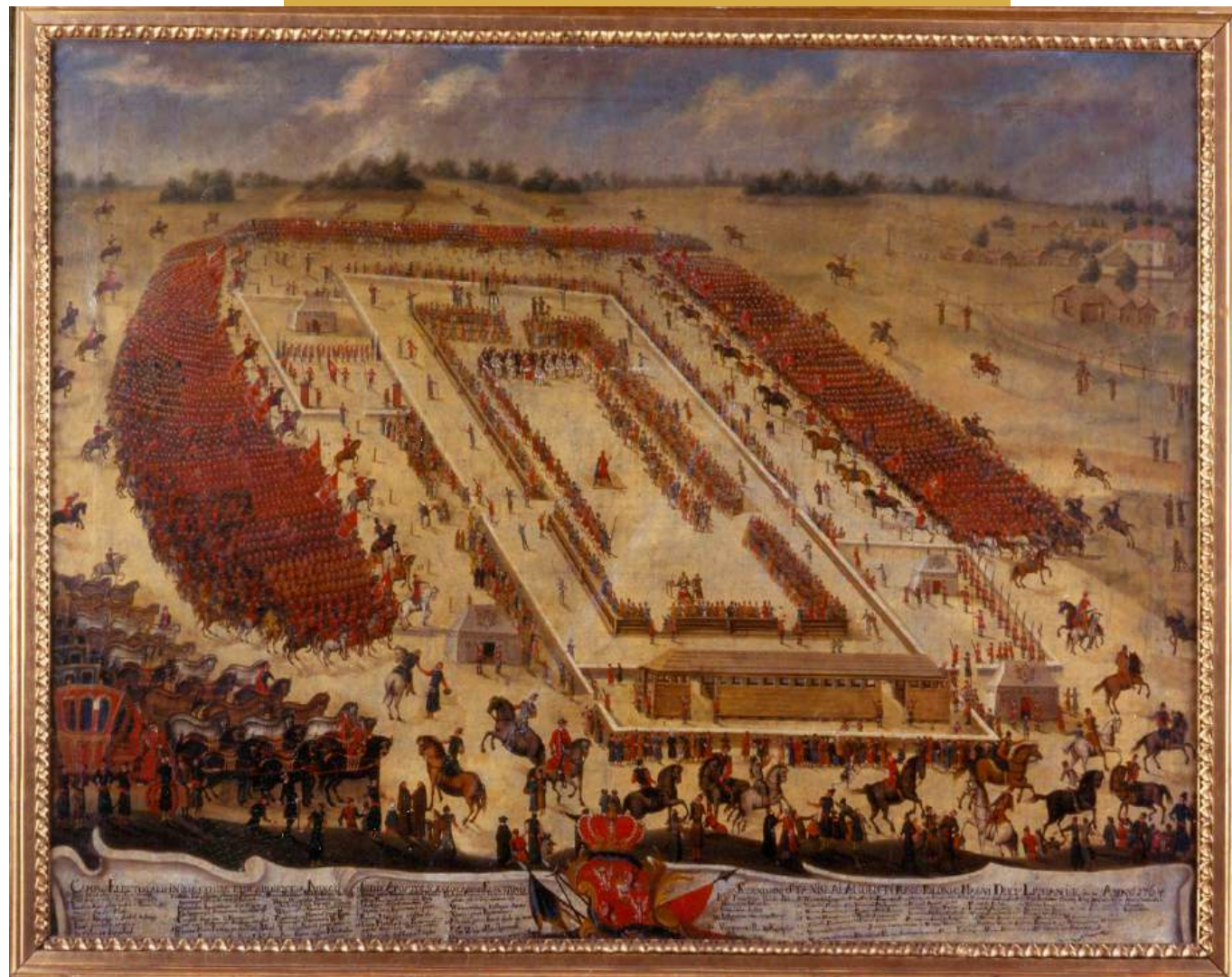
[Biblioteka Narodowa]

[Biblioteka Narodowa]

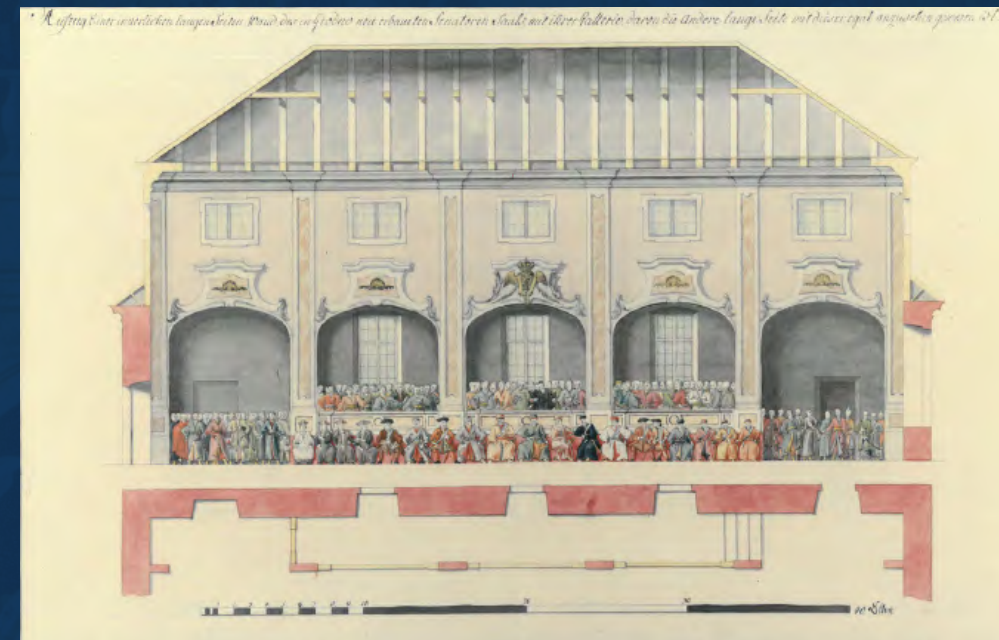

[Biblioteka Narodowa]

Elekcja króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, 1764 r.
Malarz nieznany

[Muzeum Narodowe we Wrocławiu]

Projekt sali senatorskiej (przekrój)
w Nowym Zamku w Grodnie
z drugiej połowy XVIII w.

[©Saksońskie Archiwum Państwowe,
Główne Archiwum Państwowe
w Dreźnie]

Uchwalenie Konstytucji 3 maja, 1791 r.,
obraz z 1938 r. namalowany
przez artystów z Bractwa św. Łukasza

[Muzeum Historii Polski]

Senat na ziemiach polskich w XIX wieku

Rzeczpospolita utraciła niepodległość. Początek XIX wieku i czasy wojen napoleońskich dały nadzieję na odzyskanie choć namiastki państwowości, jej symboli. Nie odzyskano suwerenności, bo Księstwo Warszawskie było zależne od Cesarstwa Francuskiego, a Królestwo Polskie od 1815 roku całkowicie podległe Imperium Rosyjskiemu. Księstwo Warszawskie, a później Królestwo Polskie stanowiły kontynuację pewnych form zewnętrznych, nazw, praktyki administracyjnej, ale nie ustroju dawnej Rzeczypospolitej. „Dzieje senatu w Księstwie Warszawskim i w Królestwie Polskim doby konstytucyjnej to krótka historia tej instytucji na przełomie dwóch epok historycznych. Wtedy, na przełomie feudalizmu i kapitalizmu, przyszło zarówno sejmowi, jak i senatowi działać w warunkach częściowej tylko niepodległości”.¹⁸ Napoleon, tworząc ustrój Księstwa Warszawskiego i nadając mu konstytucję w 1807 roku, zdecydował, że parlament będzie dwuizbowy. Było to przynajmniej częściowe spełnienie postulatów polskich środowisk niepodległościowych. Jednak kluczowe decyzje zapadały na obcych dworach, a polski sejm i senat stały się instytucjami fasadowymi.

„Senat wraz z izbą poselską były, o dziwo, tymi instytucjami, które przetrwały upadek Księstwa Warszawskiego. Ich dalsze istnienie przewidywała konstytucja Królestwa Polskiego. Ten utworzony przez cara Aleksandra I twór państwowy uzależniony był od Rosji i połączony z nią wieczystą unią personalną. Pod wieloma względami Królestwo Polskie było kontynuacją rozwiązań ustrojowych z czasów Księstwa Warszawskiego. Dotyczy to w szczególności przedstawicielstwa w sejmie i senacie”.¹⁹

¹⁸ F. Połomski, *Senat w Księstwie Warszawskim i Królestwie Polskim (do wybuchu powstania listopadowego)*, w: *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość*, Warszawa 1993, s. 158.

¹⁹ Tamże, s. 161.

W czasie istnienia Księstwa Warszawskiego Sejm zwołano zaledwie dwukrotnie (marzec 1809 r. i grudzień 1811 r.), a w okresie Królestwa Polskiego czterokrotnie (marzec–kwiecień 1818 r., wrzesień–październik 1820 r., maj–czerwiec 1825 r., maj–czerwiec 1830 r.). Obie izby parlamentu zaczęły intensywnie działać od końca 1830 roku, po wybuchu powstania listopadowego. Przez chwilę łudzono się, że uda się wyzwolić spod znienawidzonego jarzma. Uchwalono detronizację cara i parlament przejął większość kompetencji monarchy.²⁰ Jednak w obliczu osamotnienia na arenie międzynarodowej, klęsk militarnych i ataku wojsk rosyjskich w 1831 roku członkowie obu izb parlamentu opuścili Warszawę. Po raz ostatni zebrali się na obrady w klasztorze w Zakroczymiu 11–20 września 1831 roku, następnie główni działacze polityczni udali się na emigrację. W 1832 roku obszar Królestwa Polskiego został włączony w granice Imperium Rosyjskiego.

Należy zaznaczyć, że w zaborze austriackim na obszarze Krakowa i okolic utworzono po kongresie wiedeńskim tzw. Rzeczpospolitą Krakowską, znaną też jako Wolne Miasto Kraków. Funkcjonował tam Senat Rządzący, jednak jego działalność miała wymiar lokalny. Został zlikwidowany w 1846 roku, po upadku powstania krakowskiego.²¹

Przepustki, tzw. bilety wniósca, drukowane w dwóch kolorach, upoważniające do wejścia do izby senatorskiej lub poselskiej, początek XIX w.

[Muzeum Diecezjalne w Płocku]

²⁰ M. Karpińska, *Senatorowie, posłowie i deputowani Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego*, Warszawa 2002, s. 20.

²¹ J. Bieniarzówna, *Senat w Rzeczypospolitej Krakowskiej*, w: *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość*, Warszawa 1993, s. 167–174.

Mundur senatorski księcia Adama
Jerzego Czartoryskiego

[Muzeum Narodowe w Krakowie / Muzeum
Książąt Czartoryskich w Krakowie,
fot. S. Michta]

*Otwarcie pierwszego Sejmu
Królestwa Polskiego, 1818 r.
Malował Michał Stachowicz.*

[Pałac Biskupi w Krakowie,
fot. A. Wetnicki]

Senat w dwudziestoleciu międzywojennym (1922–1939)

Polska odzyskała niepodległość w 1918 roku. Rozpisano wybory powszechne i na początku 1919 roku wyłoniono konstytuante. Dzięki jej pracom w marcu 1921 roku uchwalono konstytucję, którą z czasem zaczęto nazywać marcową. Ciekawe, że po pomyślnym głosowaniu nad przyjęciem nowego dokumentu, zarządzono przerwę w obradach i z gmachu przy ulicy Wiejskiej wszyscy parlamentarzyści udali się pieszo (niespełna 3 km) w narodowym pochodzie ulicami Nowy Świat i Krakowskie Przedmieście do archikatedry św. Jana Chrzciciela. Pochód posłów wzbudził wśród przechodniów niezwykle entuzjasm, potęgowany okrzykami gazeciarzy sprzedających dodatki nadzwyczajne gazet informujące o przyjętej konstytucji. W gotyckiej świątyni, która od XVI wieku wypełniała się co kilka lat posłami i senatorami, (i gdzie zaprzysiężono Konstytucję 3 maja), odśpiewano dziękczynne *Te Deum Laudamus*. Następnie marszałek Sejmu Wojciech Trąpczyński złożył wieniec u stóp pomnika marszałka Sejmu Wielkiego Stanisława Małachowskiego. W ten sposób nawiązano do staropolskiej praktyki dziękczynnych modłów za pomyślny finał obrad sejmowych, a jednocześnie oddano hołd jednemu z czołowych reformatorów polskiego ustroju z końca XVIII wieku. Na podstawie nowej konstytucji w listopadzie 1922 roku przeprowadzono wybory do Sejmu i Senatu I kadencji. Senat składał się ze 111 osób wyłonionych w wyborach powszechnych na kadencję trwającą 5 lat.

„Uprawnienia Senatu były ograniczone. Nie miał on prawa do inicjatywy ustawodawczej, przysługiwało ono Sejmowi i rządowi. Izba nie dysponowała także uprawnieniami kontrolnymi w stosunku do rządu, senatorowie mogli jedynie zgłaszać interpelacje. **Senat razem z Sejmem tworzyły Zgromadzenie Narodowe, wybierające prezydenta Rzeczypospolitej.** Izba rozpatrywała każdy projekt ustawy uchwalonej przez Sejm; mogła zgłosić swój sprzeciw lub zaproponować wprowadzenie zmian. Senat kończył kadencję lub ulegał rozwiązaniu jednocześnie z Sejmem. Z kolei na rozwiązanie Sejmu przez prezydenta potrzebna była zgoda Senatu”.²²

²² A. Podolska-Meducka, *Historia*, zob. <http://senat.edu.pl/historia/> [dostęp: 23.01.2025].

Na początku lat 30. zintensyfikowano prace nad nową konstytucją. Przyjęto ją w kwietniu 1935 roku. Ograniczyła ona kompetencje obu izb parlamentu na rzecz głowy państwa, którą był prezydent, ale jednocześnie przyczyniła się do wzmocnienia Izby wyższej względem Sejmu. Od tej pory marszałek Senatu w przypadku zgonu prezydenta lub trwałej niemożności pełnienia przez niego obowiązków sprawował jego funkcję. Miał też wiodącą rolę przy wyborze kandydata na urząd Prezydenta RP. Nowa konstytucja nie przyznała Izbie wyższej inicjatywy ustawodawczej, ale jednocześnie podwyższyła większość sejmową, konieczną do odrzucenia zmian senackich wprowadzonych w projekcie ustawy. Tak jak poprzednio przewidziano 5-letnią kadencję obu izb. Zmniejszono natomiast liczbę senatorów do 96. Jedną trzecią z nich, czyli 32, mianował prezydent, a 64 wybierały pośrednio specjalne kolegia elektorские. Kolegia te tworzyli obywatele z określonym cenzusem wykształcenia, zasług, zaufania publicznego, oficerowie, wyróżnieni odznaczeniami państwowymi oraz pełniący funkcje w samorządzie, związkach zawodowych lub zaangażowani w pracę społeczną.²³

Wejście do gmachu Sejmu i Senatu, 1930 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1216]

²³ Tamże.

Konstytucja kwietniowa z 1935 r. ograniczyła kompetencje obu izb parlamentu (Sejmu i Senatu) na rzecz głowy państwa:

ORDYNACJA WYBORCZA

utrzymano 5-letnią kadencję Senatu

liczba senatorów została zmniejszona do 96

32 senatorów mianował Prezydent RP

64 senatorów wybierali elektorzy

Kres funkcjonowaniu państwa w warunkach pokoju przyniósł atak wojsk niemieckich, a tym samym wybuch II wojny światowej. Jeszcze 2 września 1939 roku Sejm, a następnie Senat zebrały się na posiedzenia. 5 września część parlamentarzystów i polityków wzięła udział w mszy św. odprawionej w warszawskiej archikatedrze w intencji pomyślnej obrony kraju. Trwała ewakuacja urzędów centralnych. Po ataku Armii Czerwonej na Polskę, 17 września, polskie władze opuściły granice Rzeczypospolitej. Na emigracji na podstawie Konstytucji kwietniowej nastąpiły zmiany polityczne. Nowym prezydentem, urzędującym we Francji, został Władysław Raczkiewicz, który w latach 1930–1935 pełnił urząd Marszałka Senatu III kadencji. 2 listopada 1939 roku rozwiązał obie izby polskiego parlamentu, a na początku grudnia zarządził przeprowadzenie wyborów parlamentarnych po 60 dniach od zakończenia wojny.²⁴

Legitymacja senatorska marszałka Senatu Aleksandra Prystora, 1938 r.

[Archiwum Senatu, dar córki chrzestnej]

²⁴ J. Pietrzak, O kształtowaniu się koncepcji Senatu w Polsce Odrodzonej, w: Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość, Warszawa 1993, s. 181.

Portret Władysława Raczkiewicza, marszałka Senatu III kadencji. Malowała Halina Karska.

[Zamek Królewski w Warszawie, fot. Maciej Bronarski]

Obrady Zgromadzenia Narodowego, wybory prezydenckie, 1926 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1097-1]

Obrady Zgromadzenia Narodowego, galeria dla publiczności, 1926 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1097-3]

[Biblioteka Sejmowa / Wydział Muzealiów]

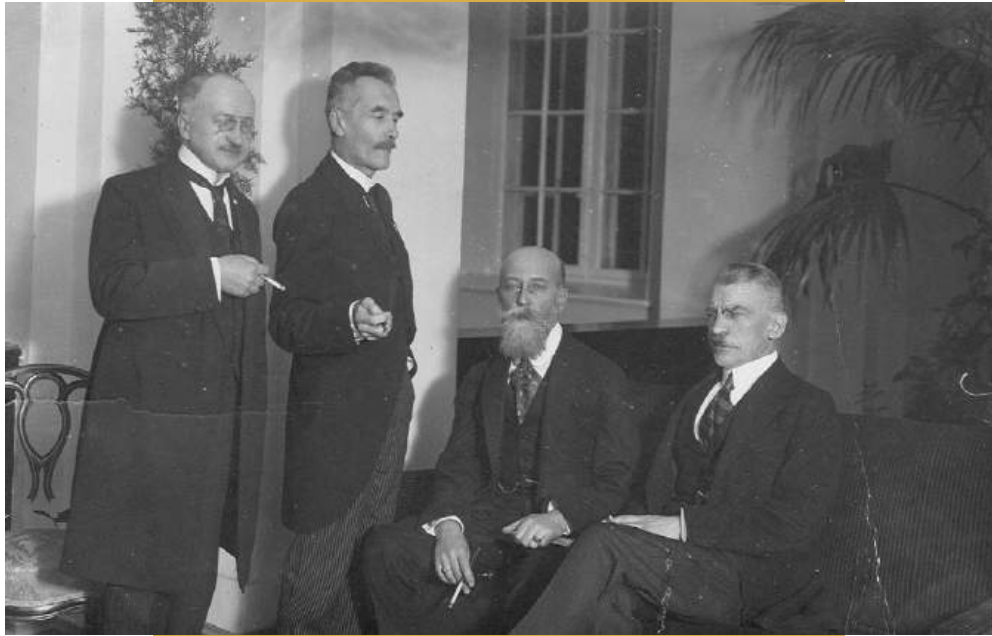

[Biblioteka Narodowa / Dokumenty Życia Społecznego]

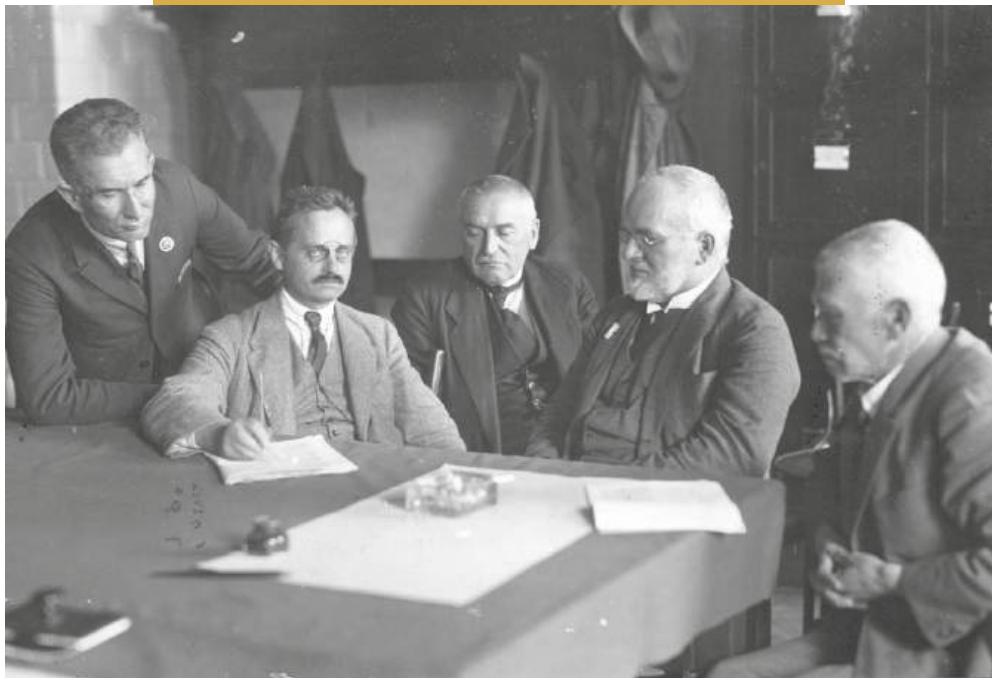
Kampania wyborcza do Sejmu i Senatu w 1930 i 1938 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-819-6]
[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-925-1]

Senatorowie podczas przerwy
w obradach Senatu, od lewej: Ignacy
Baliński, Władysław Jabłonowski,
Jan Stecki i Bolesław Koskowski,
grudzień 1922 r.

[własność prywatna]

Posiedzenie komisji w sprawie
reformy rolnej, wrzesień 1925 r.
Od lewej senatorowie z PSL „Piast”:
Józefat Błyskosz, Tadeusz Kaniowski,
Stanisław Biały, Józef Buzek
i Franciszek Ścibor

[Narodowe Archiwum Cyfrowe,
sygn. 1-A-1058-2b]

Debata budżetowa w Senacie, luty 1934 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1075]

Wizyta posłów i senatorów w elektrowni w Szopienicach, sierpień
1937 r. W drugim rzędzie od dołu marszałek Senatu IV kadencji
Aleksander Prystor

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1138-4]

Ku Senatowi czasów współczesnych

W wyniku istotnych zmian geopolitycznych decydujący głos w kształtowaniu polskiego państwa od 1944 roku zdobyli komuniści popierani przez Związek Radziecki. Armia Czerwona od tej pory stacjonowała na ziemiach polskich aż do lat 90. W 1946 roku komuniści przeprowadzili referendum ludowe, w którym proponowano m.in. likwidację Senatu w polskim ładzie konstytucyjnym. Opublikowano sfałszowane wyniki świadczące jakoby większość głosujących była za zniesieniem Izby wyższej. W następnym roku przyjęto tzw. małą konstytucję, a następnie jej przepisy zmodyfikowano w 1952 roku. Zadekretoowano, że polski parlament jest jednoizbowy.

W Polsce od wieków oznaką władzy, autorytetu i godności marszałków jest **laska marszałkowska**. Uderzając nią trzykrotnie o podłogę, marszałek Senatu otwiera i zamyka posiedzenie, zgodnie z najstarszym zwyczajem parlamentarnym.

Na drzewcu obecnie używanej laski marszałkowskiej umieszczono daty: 3 V 1791, na pamiątkę przyjętej wówczas konstytucji, 11 XI 1918 – dzień odzyskania niepodległości, a także 4 VI 1989, by upamiętnić dzień pierwszych po wojnie demokratycznych wyborów do Senatu. Całość wieńczy korona stylizowana na koronę króla Kazimierza Wielkiego panującego w XIV w. Ozdabiają ją bursztyny.

[Fot. Archiwum Senatu]

1947 r.

Senat został zlikwidowany na mocy sfałszowanych przez władze komunistyczne wyników referendum ludowego.

1989 r.

Senat został przywrócony na mocy porozumień Okrągłego Stołu.

Zmiany społeczne i polityczne w Polsce, które nasilały się od lat 70., spowodowały powstanie ogromnego ruchu społecznego „Solidarność”. Władze komunistyczne były przeciwne zmianom i starały się zablokować dążenia wolnościowe, wprowadzając w 1981 roku stan wojenny. W 1988 roku, w obliczu nadchodzącej katastrofy gospodarczej, rząd podjął rozmowy z przedstawicielami „Solidarności”. Na początku 1989 roku rozpoczęły się obrady Okrągłego Stołu. Na podstawie zawartych wówczas porozumień dokonano transformacji ustrojowej, m.in. przywrócono Senat. Wybory parlamentarne odbyły się 4 czerwca (wybory do Senatu były całkowicie wolne, natomiast do Sejmu – nie w pełni demokratyczne). Po pięciu dekadach, które minęły od ostatniego posiedzenia Senatu RP w 1939 roku, wyłoniono nowy skład Izby wyższej.

**4 czerwca 1989 r. – pierwsze wolne
wybory do Senatu**

W odrodzonym w 1989 roku Senacie 99% miejsc zdobyli kandydaci popierani przez dotychczasową opozycję, a tym samym wzięli oni współodpowiedzialność za losy państwa.²⁵

Wybory parlamentarne do obu izb w 1991 roku były już w pełni demokratyczne. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 roku utrzymała dwuizbowość władzy ustawodawczej. Do Senatu na 4-letnią kadencję wybieranych jest 100 senatorów w wyborach powszechnych, bezpośrednich, w głosowaniu tajnym w okręgach jednomandatowych. Kadencje Senatu i Sejmu kończą się równocześnie. I i VI kadencja Senatu zostały skrócone na mocy postanowienia Sejmu o samorozwiązaniu, a II kadencja – decyzją Prezydenta RP o rozwiązaniu Sejmu.

Obrady Okrągłego Stołu, 1989 r.

[Polska Agencja Prasowa / Grzegorz Rogiński]

²⁵ A. Grześkowiak, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej I kadencji 1989–1991*, w: *Senat w Polsce. Dzieje i teraźniejszość*, Warszawa 1993, s. 182–184.

ORDYNACJA WYBORCZA

Wybory do Sejmu i Senatu są powszechne, bezpośrednie i tajne.

Konstytucja
z 1997 r.
utrzymuje trójpodział
władzy na:

ustawodawczą,
wykonawczą,
i sędziowską

Konstytucja określa liczbę:

- posłów wybieranych do Sejmu z okręgów wielomandatowych (460)
- senatorów wybieranych do Senatu z okręgów jednomandatowych (100)

Sejm i Senat wybierane są na 4-letnią kadencję.

Marszałek Senatu I kadencji Andrzej Stelmachowski
podczas inauguracyjnego posiedzenia, 4 lipca 1989 r.

[Fot. Erazm Ciołek]

Pierwsze posiedzenie Senatu
w sali obrad Sejmu, 4 lipca 1989 r.

[Fot. Erazm Ciołek]

Widok Sali Kolumnowej podczas
posiedzenia Senatu, 29 września
1990 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe /
Centralna Agencja Fotograficzna,
fot. Henryk Rosiak]

Prezydent Lech Wałęsa i prezydent RP
na uchodźstwie Ryszard Kaczorowski
w towarzystwie marszałka Andrzeja
Stelmachowskiego podczas
przekazania insygniów władzy
państwowej na Zamku Królewskim
w Warszawie, 22 grudnia 1990 r.
Gospodarzem uroczystości był
marszałek Senatu, który prowadził
negocjacje z przedstawicielami polskich
władz na uchodźstwie w sprawie
przekazania insygniów.

[Polska Agencja Prasowa,
fot. Ireneusz Radkiewicz]

Marszałek Senatu II kadencji August
Chętkowski (pierwszy z lewej)
i marszałek Sejmu I kadencji Wiesław
Chrzanowski w Piotrkowie Trybunalskim
podczas uroczystości odsłonięcia
tablicy upamiętniającej 500-lecie
polskiego parlamentaryzmu,
28 stycznia 1993 r.

[Polska Agencja Prasowa /
Centralna Agencja Fotograficzna,
fot. Grzegorz Press]

**Dzieje parlamentu
od schyłku
średniowiecza
do współczesności**

XIV w.
rada królewska
przy monarsze

XV w.
kształtuje się
przedstawicielska
forma sejmów

1505 r.
konstytucja
Nihil novi

1569 r.
unia lubelska, powstanie
Rzeczypospolitej
Obojga Narodów

1573 r.
pierwszy sejm
elekcyjny

1922 r.
odrodzenie
Senatu RP

1921 r.
Konstytucja
marcowa

1918 r.
odzyskanie
niepodległości
przez Polskę

1795 r.
upadek Rzeczypospolitej
Obojga Narodów

1791 r.
Konstytucja
3 maja

1935 r.
Konstytucja
kwietniowa

1939 r.
rozwiązanie obu izb
parlamentu

1946 r.
sfałszowane
referendum ludowe

1989 r.
odrodzenie
Senatu RP

1997 r.
konstytucja RP

Opieka Senatu RP nad Polonią

W okresie międzywojennym Senat Rzeczypospolitej Polskiej zajmował się sprawami emigracji i utrzymaniem więzi z wychodźstwem. Podejmowano różnorodne działania, mające zintegrować Polaków mieszkających poza krajem. W 1929 roku odbył się I Zjazd Polaków z Zagranicy. Powołano wówczas Radę Organizacyjną, koordynującą inicjatywy służące sprawom polonijnym. Jej prezesem został marszałek Senatu Julian Szymański. Podczas II Zjazdu, w 1934 roku, powstał Światowy Związek Polaków z Zagranicy „Światpol”, skupiający większość środowisk polonijnych. Na jego czele stanął marszałek Senatu Władysław Raczkiewicz. „Światpol” dążył do wzmocnienia więzi polskiego wychodźstwa z krajem, współpracował z organizacjami oświatowo-kulturalnymi na obczyźnie, zbierał fundusze i dofinansowywał wydawnictwa polonijne. Planowany na 1939 rok III Zjazd odwołano z powodu niepewnej sytuacji politycznej w Europie.²⁶

Nawiązując do tradycji okresu międzywojennego, Senat odrodzony w 1989 roku ponownie objął opieką Polaków żyjących poza ojczyzną. W 1990 roku powołano Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, którego prezesem został marszałek Senatu Andrzej Stelmachowski.

Izba wyższa dba o utrzymanie więzi z krajem Polaków i osób polskiego pochodzenia zamieszkałych zagranicą. Interesuje się ich aktualnymi problemami i statusem prawnym w krajach zamieszkania. Inicjuje aktywność i współpracę środowisk polonijnych i polskich w świecie. Troszczy się o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego, narodowej tradycji i obyczajów, przeznaczając na te cele znaczne środki budżetowe.²⁷

Plakat propagujący II Zjazd Polaków z Zagranicy, projekt: Zygmunt Glinicki, 1934 r.

[Archiwum Akt Nowych]

²⁶ D. Mycielska, J.M. Zawadzki, *Druga Rzeczpospolita wobec Polonii*, Warszawa 2008, s. 77 i in.

²⁷ J. Pietrzak, *Senat Rzeczypospolitej Polskiej...*, dz. cyt., s. 262–264.

Marszałek Władysław Raczkiewicz (pierwszy z lewej) ogłasza powołanie Światowego Związku Polaków z Zagranicy „Światpol”, 1934 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. I-Z-53-10]

Dyplom II Igrzysk Sportowych Polaków z Zagranicy, 1934 r.

[Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie]

Kurs wiedzy o Polsce dla instruktorów polonijnych, 1938 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. I-Z-82-4]

II Zjazd Polaków z Zagranicy na Wawelu, Kraków 1934 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-Z-53-13 i 1-Z-53-17]

Marszałek Alicja Grześkowiak podczas przekazania komputerów szkole polskiej, Gimnazjum im. Jana Pawła II w Wilnie, 1998 r.

[Archiwum Senatu]

Posiedzenie Polonijnej Rady Konsultacyjnej, 2024 r.

[Archiwum Senatu, fot. Łukasz Kamiński]

V Światowy Zjazd Polonii i Polaków z Zagranicy, zorganizowany przez Kancelarię Senatu, Stowarzyszenie „Wspólnota Polska” oraz Radę Polonii Świata, 2018 r.

[Archiwum Senatu, fot. Michał Józefaciuk]

Uczestnicy Światowego Zjazdu Młodych Liderów Polaków i Polonii w kuliach z Marszałek Senatu Małgorzatą Kidawą-Błońską, 12 grudnia 2024 r.

[Archiwum Senatu, fot. Łukasz Kamiński]

Siedziba polskiego parlamentu w XX i XXI wieku

W drugiej połowie XVIII wieku tereny w pobliżu obecnej siedziby polskiego parlamentu przy ulicy Wiejskiej miały charakter podmiejski. Były tu rozległe pola uprawne i pastwiska, sady i zagajniki. Obszar ten w znacznej części należał do brata ostatniego polskiego króla księcia Kazimierza Poniatowskiego (1721–1800), który w pobliżu krawędzi skarpy miał swoją rezydencję. Pozostałością tego faktu jest nazwa pobliskiej ulicy – Księżęca. Rezydencję księcia otaczał rozległy park z pawilonami i stawami. Wzniesiono tu egzotyczny minaret, ananasarnię, a nawet wydrążono ogromną podziemną grootę, w której książę wydawał uczty. Na jednym ze stawów nieopodal dzisiejszej ulicy Rozbrat znajdowała się wyspa, gdzie przez pewien czas hodowano małpy. Na skrawku tej obszernej parceli (przy skrzyżowaniu obecnej ulicy Wiejskiej i Górnośląskiej, gdzie współcześnie działa sejmowy urząd pocztowy) funkcjonowała wówczas w dużym parterowym budynku popularna kawiarnia o nazwie „Wiejska Kawa”, niezwykle modna wśród warszawskich elit drugiej połowy XVIII wieku. Zimą chętnie przyjeżdżano tu saniami. Gościom oferowano ogrzewane kameralne łóża. Natomiast od wiosny wyjątkowym atutem był rosnący na zapleczu sad, a w nim altany i stoliki dla gości, miejsce dla orkiestry, efektowna panorama na odległe zakole Wisły (około 5–6 kilometrów) i sielankowy widok na drugą stronę rzeki, na pobliską Saską Kępę. W pobliżu krawędzi skarpy (tam gdzie obecnie przebiega kładka dla pieszych nad ulicą Górnośląską) w połowie XVIII wieku odbywały się pojedynki.

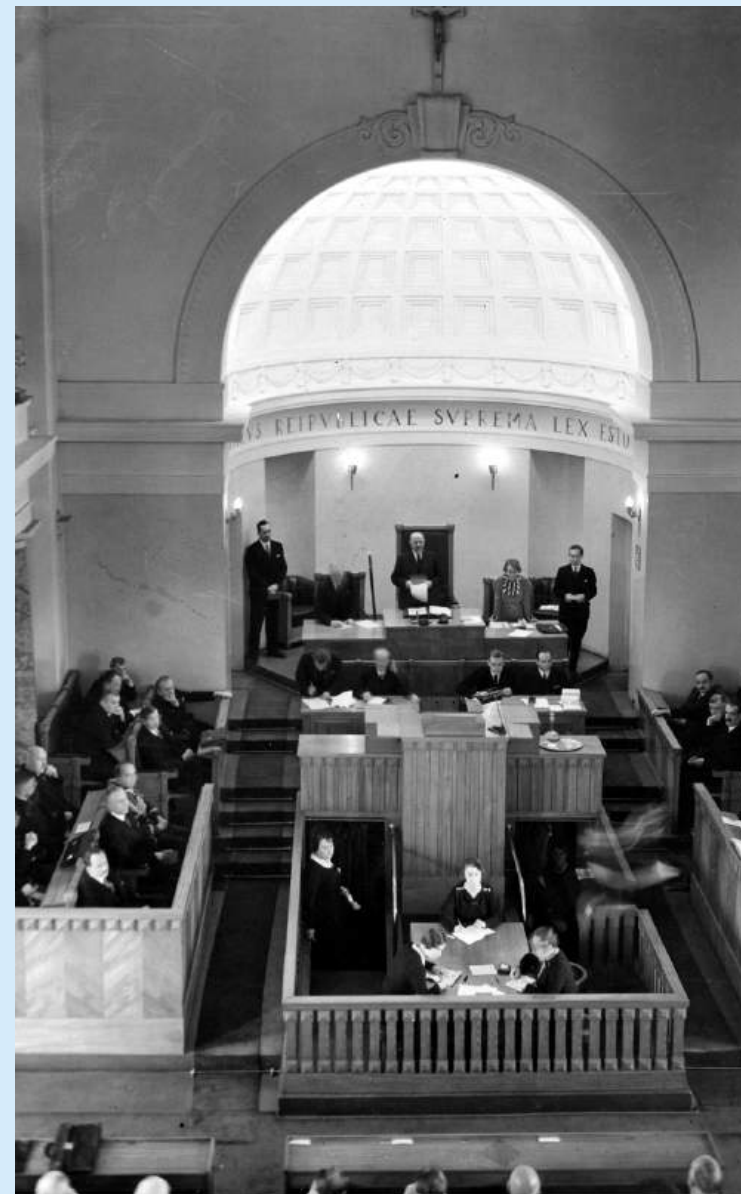
„Wiejska Kawa” od strony ul. Wiejskiej według rysunku Jana Grońskiego

[Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, sygn. Szt. Mus. n. 773 Cim.]

Południowa elewacja Instytutu Szlacheckiego ukończonego w 1853 r. Z czasem boczne wejście zachodnie (widoczne po lewej stronie, usytuowane w pobliżu ulicy Wiejskiej) stało się głównym.

[„Józefa Ungra Kalendarz Warszawski” 1854, s. 85]

Wnętrze sali posiedzeń Senatu, stan po przebudowie z 1928 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1083]

W połowie XIX wieku w głębi parceli powstały budynki Instytutu Szlacheckiego (szkoły męskiej z internatem dla 225 uczniów), który w 1862 roku przemianowano na Aleksandryjsko-Maryjski Instytut Wychowania Panien. Utworzona nowa szkoła średnia dla dziewcząt została administracyjnie podporządkowana władzom oświatowym w Petersburgu. Funkcjonowała ponad pięćdziesiąt lat i kształciła córki rosyjskich urzędników, oficerów, nauczycieli i duchownych. Rosjanie napływali na ziemie polskie z rodzinami od pierwszej połowy XIX wieku i stanowili na tych obszarach coraz liczniejszą kadrę zarządzającą. Po wybuchu I wojny światowej personel szkoły ewakuowano w głąb Rosji, a budynki w 1915 roku zajęło wojsko pruskie i przeznaczyło na lazaret.

Wejście do gmachów Sejmu i Senatu od ul. Wiejskiej, ok. 1930 r.

[Narodowe Archiwum Cyfrowe, sygn. 1-A-1212-1]

[„Gazeta Polska” z 30 sierpnia 1939 r., s. 5]

Marszałek Senatu B. Miedziński i Marszałek Sejmu W. Makowski wzięli udział w akcji kopania rowów ochronnych w stolicy.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości wyznaczono datę wyborów do polskiej konstytuancy na 1919 rok. Ze względu na fatalny stan techniczny Zamku Królewskiego w Warszawie zdecydowano, że tymczasowym miejscem obrad będzie obszerna jadalnia i aula Aleksandryjsko-Maryjskiego Instytutu Wychowania Panien przy ulicy Wiejskiej. Dawne sale lekcyjne wykorzystano na biura dla urzędników wspierających parlamentarzystów w ich pracy, siedziby klubów i komisji parlamentarnych oraz sale narad. W 1921 roku przyjęto nową konstytucję. Na jej podstawie w 1922 roku odbyły się wybory do dwóch izb parlamentu – Sejmu i Senatu. Parlamentarzyści obradowali na zmianę w jednej sali. Niestety, była ona niewygodna, mocno wydłużona i charakteryzowała się słabą akustyką. Zdecydowano do całego kompleksu dobudować nowoczesną, półkolistą salę posiedzeń dla 444 posłów (obecnie 460). Jej wnętrze ozdobiono monumentalnymi kolumnami i płytami z brązowego marmuru. Oddano ją do użytku w 1928 roku, pełni swą funkcję do dziś. W tym samym roku dawną salę obrad przebudowano, zmniejszono i przeznaczono tylko na potrzeby Senatu. W tych pomieszczeniach polscy parlamentarzyści pracowali do wybuchu II wojny światowej. W pierwszych tygodniach wojny budynki Sejmu i Senatu zostały precyzyjnie i celowo zbombardowane przez niemieckie lotnictwo.²⁸

²⁸ J.M. Zawadzki, *O salach Senatu Rzeczypospolitej Polskiej w latach międzywojennych i architekcie Stanisławie Miecznikowskim*, Warszawa 2021.

Komuniści, którzy w 1944 roku przejęli władzę na ziemiach polskich, postanowili odbudować przedwojenny półkolisty gmach z salą obrad Sejmu, a pozostałe zrujnowane budynki rozebrać. Uznali, że jednoizbowy parlament będzie miał jedynie funkcje fasadowe, a Izba wyższa jest zbędna. W ten sposób Senat zniknął z ówczesnego systemu politycznego, zlikwidowano go także fizycznie – burząc pozostałości budynku z salą, w której senatorowie obradowali do 1939 roku.

Ruiny sali posiedzeń Senatu, ok. 1945 r.

[Biblioteka Sejmowa, Wydział Muzealiów]

Po wojnie władze zleciły wybitnemu architektowi Bohdanowi Pniewskiemu (1897–1965) przygotowanie projektu kompleksu nowych gmachów harmonijnie zestawionych z półkolistą sejmową salą obrad z 1928 roku. Pniewski zaproponował architektoniczną koncepcję, która wypływała z europejskich doświadczeń lat 30. i 40. Z jednej strony zastosował nowoczesną technologię, szanując osiągnięcia awangardy, ale z drugiej uznał, że budynki reprezentacyjne powinny mieć wysmakowaną formę i być wykonane z najlepszych materiałów. Na elewacjach pojawił się najbielszy z dostępnych w Polsce piaskowców. Poszczególne partie okładziny uformowano tak, że o każdej porze dnia zmieniają się układy cieni. Kolorystykę wnętrz skomponowano na zasadzie gry bieli i szarości (ściany, posadzki) i niekiedy kompozycje te delikatnie urozmaicono czernią wąskich elementów w posadzkach. Całość oddano do użytku w 1952 roku.

Oprócz parlamentu znalazły tu siedzibę różne instytucje. Najdłużej urzędowała przy ulicy Wiejskiej Rada Państwa, której prerogatywy przejęła w 1989 roku Kancelaria Prezydenta RP. Do początku lat 90. funkcjonowało tu także Archiwum i Biblioteka Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (jedynej realnej siły politycznej w państwie komunistycznym). W tym miejscu działała również Wyższa Szkoła Nauk Społecznych, z czasem przekształcona w Akademię Nauk Społecznych.

Gdy w 1989 roku w Polsce odrodził się Senat, jego pierwsze obrady zorganizowano w salach sejmowych. Tu również pracowali urzędnicy przygotowujący posiedzenia Izby wyższej. Na przełomie lat 1989 i 1990 zastanawiano się, czy budować nową siedzibę dla tej instytucji. W końcu zapadła decyzja, by zaadaptować na potrzeby Senatu część pomieszczeń sejmowych.

Budynek Senatu, elewacja od strony parku

[Archiwum Senatu, fot. Marta Marchlewska-Wilczak]

Klatka schodowa w budynku Senatu
– świadectwo wyjątkowego kunsztu
głównego projektanta, Bohdana
Pniewskiego, i jej wykonawców

[Archiwum Senatu,
fot. Tomasz Paczos]

Senat zajmuje jeden z segmentów w kompleksie budynków parlamentarnych pozostałych po archiwum i bibliotece PZPR oraz zlikwidowanej Akademii Nauk Społecznych. Architekci połączyli trzy sale na pierwszym piętrze i w ten sposób powstała obecna sala obrad Senatu Rzeczypospolitej Polskiej. W pobliżu znajduje się skrzydło przeznaczone na potrzeby urzędników Kancelarii Senatu. Wyjątkowym elementem architektonicznym w senackim gmachu jest kolistą, marmurową klatkę schodową. **Jej konstrukcja opiera się wyłącznie na dwóch wewnętrznych pionowych, wąskich ściankach wznoszących się od piwnicy do drugiego piętra. Jest to arcydzieło polskiej sztuki dekoracyjnej i inżynierskiej połowy XX wieku.** Wysmakowane proporcje, optyczna lekkość konstrukcji i wygoda w korzystaniu sprawiają, że jest to obiekt wyjątkowy. Opisane schody i wnętrza to nie tylko miejsce pracy senatorów, urzędników czy dziennikarzy. Stanowią one godne tło dla odbywających się w tym gmachu uroczystości państwowych z udziałem osób sprawujących najwyższe urzędy oraz podczas wizyt zagranicznych gości.²⁹

Głosowanie podczas posiedzenia Senatu

[Archiwum Senatu, fot. Hubert Pielas]

Tekst i wybór ilustracji: **Jarosław Maciej Zawadzki**
Projekt okładki i opracowanie graficzne: **Fesido Sp. z o.o**
Opracowanie redakcyjne i korekta: **Małgorzata Winkler-Pogoda**
Koordynacja projektu: **Alicja Dulczewska**

Pierwsza strona okładki:

Elekcja króla Stanisława Augusta Poniatowskiego, 1764 r.

Malarz nieznany

[Muzeum Narodowe we Wrocławiu]

Druga strona okładki:

Mapa Rzeczypospolitej Obojga Narodów, rytownik Georges Louis Le Rouge, 1748 r.

[Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum, Kolekcja dr. Tomasza Niewodniczańskiego

(sygn. TN 708), dep. Deutsch-Polnische Stiftung Kulturpflege und Denkmalschutz (Görlitz)]

Trzecia strona okładki:

Okręgi wyborcze do Senatu

[Kancelaria Senatu, Rajmund Dopierała]

Czwarta strona okładki:

Metalowa odznaka dekorowana białą i czerwoną emalią, używana przez senatorów XI kadencji

[Kancelaria Senatu]

Na skrzydełku:

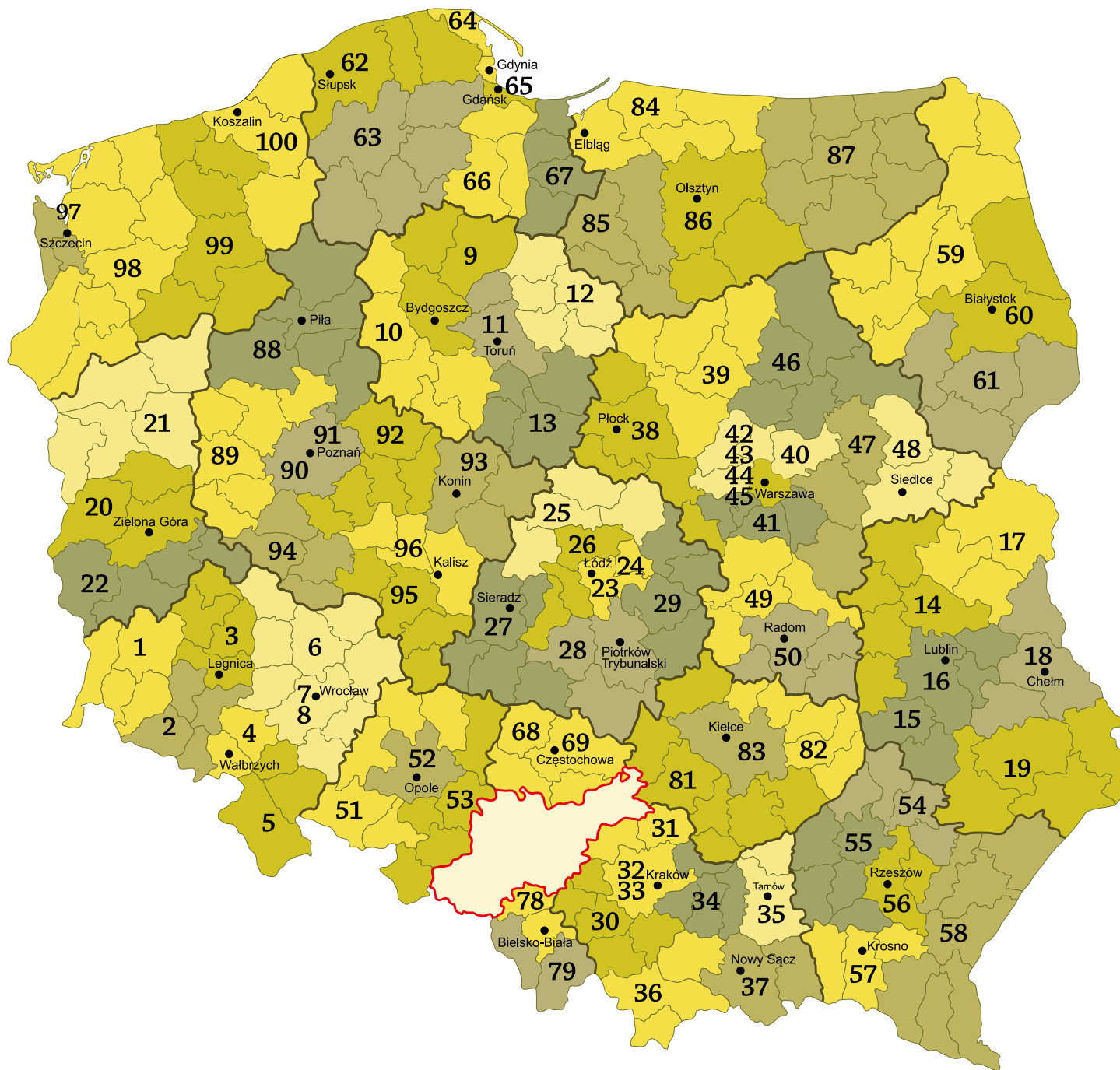
Metalowa odznaka dekorowana emalią, używana przez senatorów II RP. Reprodukowany egzemplarz pochodzi z 1927 r., należał do senatora I kadencji Stanisława Kalinowskiego.

[Archiwum Polskiej Akademii Nauk, sygn. III-228, j.a.56]

Wydawca dołożył należytej staranności w celu odnalezienia aktualnych dysponentów autorskich praw majątkowych do materiałów ilustracyjnych opublikowanych w książce. Z uwagi na to, że przed oddaniem niniejszej publikacji do druku nie odnaleziono niektórych dysponentów autorskich praw majątkowych, Wydawca prosi ich o kontakt.

Copyright by Kancelaria Senatu, 2025
ISBN 978-83-67476-32-4

Kancelaria Senatu
Biuro Edukacji, Promocji i Wydawnictw
www.senat.edu.pl
www.senat.gov.pl

Wybory w latach 2011, 2015, 2019 i 2023. Zasady wyborów do Senatu VIII kadencji (2011 r.) i kolejnych zostały określone w ordynacji wyborczej uwzględniającej podział kraju na 100 okręgów jednomandatowych (na mapie podano numery okręgów i siedziby okręgowych komisji wyborczych).

